

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.11

Д. В. Великодний
здобувач

Національної академії прокуратури України

СПРОЩЕНІ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Однією з найбільш важливих проблем для сучасного етапу реформування правової системи України є дотримання прав і свобод людини, що передбачає можливість доступу до правосуддя, всебічний та об'єктивний розгляд проваджень у кримінальному судочинстві з дотриманням усіх процесуальних гарантій. Водночас ситуація в судовій системі України все більше ускладнюється в напрямі збільшення навантаження на суди, зменшення можливості витратити темпоральні та матеріальні ресурси, існує певний дефіцит суддівських кадрів. Отже, спостерігається нагальна потреба в дотриманні розумного балансу між неухильним дотриманням прав і свобод людини та необхідністю процесуальної економії, особливо в суді першої інстанції як фундаменті всієї системи судочинства, на яку припадає найбільша кількість справ.

Велике значення для вирішення цієї проблеми має звернення до досвіду країн Європи, правова система яких є схожою з правовою системою України. Однією з таких країн є Німеччина, правова система якої є провідною в континентальній правовій сім'ї та справедливо вважається дуже розвинутою й ефективною саме в частині кримінального процесу.

Також проблематика дослідження актуалізується прагненням входження України в правовий простір Європейського Союзу, необхідністю гармонізації українського законодавства до європейських стандартів, особливо у сфері дотримання прав людини в кримінальному судочинстві. Правові стандарти Німеччини в цій сфері є досить жорсткими, водночас вони є прикладом розумного балансу між пріоритетом прав і свобод людини та процесуальною ефективністю.

Отже, проблематика досвіду Німеччини у сфері розгляду спрощених проваджень у суді першої інстанції в кримінальному судочинстві та можливості його застосування в правовій системі України є актуальною та нагальною й має велике практичне значення.

Метою дослідження є розкриття особливостей спрощених форм кримінального провадження

в суді першої інстанції Німеччини, визначення можливостей застосування правового досвіду цієї країни в нашій державі.

Окремим аспектам проблематики дослідження були присвячені праці українських і закордонних вчених, зокрема О. Баулін, Г. Власова, І. Гловюк, Ю. Грошевий, П. Головенков, Ю. Дьомін, О. Єні, К. Калиновський, С. Крушинський, О. Кучинська, М. Леоненко, О. Леляк, Д. Лобань, Ж. Мандриченко, А. Молдован, В. Молдован, Н. Муратова, Р. Новак, В. Нор, Є. Повзик, П. Пушкар, Т. Садова, Г. Серета, Н. Спіца, В. Тацій, І. Тітко, І. Фойницький, М. Хавронюк, М. Шумило та інших. Водночас у працях, що були присвячені окресленій проблематиці, залишилось багато питань, що не знайшли належного розкриття, тому спостерігається нагальна потреба в дослідженнях у цій сфері.

Одне з найбільш важливих завдань для досягання мети статті є визначення поняття тієї процесуальної форми, яку можна позначити терміном «спрощене кримінальне провадження». Методологічною підставою нашого дослідження є висновки порівняльного правознавства щодо можливості розкриття особливостей національного законодавства в порівнянні із законодавством інших країн.

Відповідно до законодавства України спрощене кримінальне провадження передбачене: 1) на підставі угод [1, ст. 468]; 2) щодо кримінальних проступків [1, ст. 381]. Угоди відповідно до Кримінального процесуального кодексу України бувають двох видів: угоди про примирення та угоди про визнання винуватості.

Сучасне законодавство України передбачає можливість укладання угоди як стосовно визнання винуватості, так і стосовно примирення між учасниками процесу [1, ст. 468]. В угоді згідно із законодавством України також передбачено визначення загальних умов та правових наслідків для учасників процесу.

Водночас у сучасній українській правовій доктрині не існує єдності думок стосовно визначення поняття спрощеного провадження. Вельми зміс-

товним є визначення, котре надала Г. Власова. Дослідниця вважає, що «під спрощеним кримінальним провадженням слід розуміти самостійне провадження, що має на меті швидке забезпечення конституційних прав громадян, які об'єктивно потребують за визначеною категорією кримінальних справ більш ефективного та прискореного економічного судового розгляду, порівняно із загальним порядком розгляду справи, при цьому суттєво змінюється кримінально-процесуальна форма, але дотримуються ті принципи кримінального процесу, на яких базується кримінально-процесуальний закон» [2, с. 79].

Г. Власова відносить до спрощених форм здійснення кримінального провадження (досудового розслідування та судового розгляду): а) спрощене провадження щодо кримінальних проступків; б) кримінальне провадження на підставі угод; в) спрощене кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення [2, с. 85].

Поважаючи точку зору Г. Власової, зазначимо, що віднесення до спрощених проваджень справ приватного обвинувачення може бути виправданим тільки стосовно Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року, у якому існував особливий порядок розгляду цих справ. Сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України не передбачає особливої спрощеної процедури для проваджень у формі приватного обвинувачення. Разом із тим ці провадження можуть бути закриті внаслідок примирення між обвинуваченим і потерпілим, але при цьому вважати їх повною мірою спрощеними не доцільно та не виправдано.

Таким чином, не оскаржуючи визначення спрощеного провадження, наданого Г. Власовою, зазначимо, що віднесення до нього провадження у формі приватного обвинувачення, є дискусійним та потребує додаткового аргументування.

Також дискусія стосовно можливості віднесення спрощеного провадження у формі приватного обвинувачення стосується й сучасного законодавства Німеччини. Кримінальний процесуальний кодекс ФРН має доволі давню історію, він був ухвалений ще в 1877, зараз діє в редакції від 7 квітня 1987, значні зміни були внесені в 1999 році. Його підґрунтям є цінності, що сформувались ще за доби Просвітництва та отримали подальший гуманістичний імпульс після Другої світової війни. Протягом 60-70-х років ХХ століття в нього було внесено велику кількість змін і доповнень. Та найбільш важливі останні зміни були внесені саме в 90-ті роки й стосувались таких фундаментальних положень як права людини. Однією з найбільш важливих новел, внесених саме в ці роки, є ширше застосування угод про визнання винуватості та різноманітних процедур примирення між сторонами процесу.

Кримінальне процесуальне законодавство ФРН передбачає можливість спрощеного кри-

мінального провадження в суді першої інстанції (дільничного суду). Така форма провадження може застосовуватися щодо кримінальних проступків та окремих категорій справ, переважно у справах приватного обвинувачення та невеликої суспільної тяжкості.

Кримінальне процесуальне законодавство ФРН вплинуло на розвиток багатьох країн, зокрема й України. Основою кримінального процесу ФРН є система принципів, реалізація яких передбачена в усіх стадіях і формах кримінального провадження – як звичайних, так і спрощених. Так, § 275 за наявності передбачених законодавством умов передбачає можливість укладання угоди між сторонами про подальший хід процесу та його результат. Незважаючи на укладання угоди про визнання винуватості, суд повинен дійти до власних висновків стосовно обставин справи та визначитися з тим, чи відповідала вона загальним принципам кримінального процесу.

Спрощене провадження відповідно до норм, викладених у § 275 Кримінального процесуального кодексу ФРН, може відбуватися у формі угоди про подальший хід і результати процесу, при цьому її предметом можуть бути тільки правові наслідки, що можуть міститися у вирoku або в пов'язаних із ним постановках, інші процесуальні дії в цьому провадженні, а також процесуальні дії учасників процесу.

Законодавство ФРН не передбачає абсолютно визначення міри покарання під час укладання угоди між прокурором та обвинуваченим, водночас необхідною умовою є, як і в законодавстві України, повне та всебічне визнання винуватості. Складовою частиною будь-якої угоди має виступати визнання винуватості, при цьому обвинувальний вердикт і міри виправлення та безпеки не можуть бути предметом угоди. Зміст угоди оголошується в суді, з урахуванням всіх обставин справи суд надає можливість висловитись учасникам процесу. Якщо і підсудний, і прокурор погодились із пропозицією суду та дійшли до згоди, угода вважається укладеною [3, с. 473].

У цьому сенсі українське законодавство передбачає більш чітку визначеність змісту угод та фіксацію міри покарання. Так, угода про визнання винуватості передбачає «узгоджене покарання та згоду підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені статтею 473 цього Кодексу, наслідки невиконання угоди» [1, с. 273].

Відповідно до законодавства ФРН обов'язки, що були прийняті судом у межах угоди, розірвуться, якщо не були враховані чи виникли вперше важливі правові або фактичні обставини й суд, ґрунтуючись на них, приходять до висновку, що

встановлені в угоді межі покарання не є відповідними до вини підсудного та тяжкості вчиненого. Також зазначене положення діє таким же чином, якщо процесуальна поведінка підсудного не відповідає умовам, передбаченим в угоді. У цьому разі визнання вини підсудним, що було вчинене в межах умов угоди, не може бути використане судом. Відхилення від умов угоди підлягає оголошенню в суді [3, с. 273].

Законодавство України також не залишає поза увагою можливість невиконання умов угоди. Стаття 476 Кримінального процесуального кодексу України прямо вказує на те, що певні учасники кримінального провадження (а саме – потерпілий (при угоді про примирення) та прокурор (при укладанні угоди про визнання винуватості) мають право звернутись до суду, який затвердив відповідну угоду, з клопотанням про скасування вироку. Воно розглядається в судовому засіданні за участю сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження [1, с. 476]. Так само, як і в законодавстві Німеччини, скасування вироку, винесеного в результаті укладання угоди, призводить до призначення судового розгляду в загальному порядку або направлення матеріалів провадження для завершення досудового розслідування в загальному порядку, якщо угода була ініційована на стадії досудового розслідування.

Спрощене провадження згідно із законодавством ФРН може бути застосоване щодо кримінальних проступків. Законодавство ФРН ретельно розмежує кримінальні проступки та кримінальні злочини (§12). Відповідно до § 407, якщо діяння кваліфікується як кримінальний проступок та підлягає підсудності судді дільничного суду (перша інстанція в судовій системі ФРН), суддя одноосібно чи в складі колегії за клопотанням прокурора може прийняти рішення про розгляд справи у спрощеному порядку. Прокурор повинен вказувати обставини справи та визначити конкретні правові наслідки, що є відповідними до здійсненого проступку. Якщо суддя визнав доводи прокурора не відповідними діянню, що здійснив обвинувачений, провадження розглядається не в спрощеному, а в сумарному порядку.

Якщо суддя має сумніви щодо прийняття рішення без основного судового розгляду або він бажає відійти від правової оцінки прокуратури чи встановити наслідки, відмінні від викладених в клопотанні прокуратури, а остання наполягає на них, передбачено усний судовий розгляд. Таким чином відбувається перехід до основного звичайного провадження [3, с. 74].

Водночас законодавство ФРН передбачає можливість примирення між учасниками провадження щодо кримінальних проступків. У цілому інститут медіації в ФРН поступово входить в правову практику та розповсюджений ширше ніж в

Україні. Аналізуючи досвід Німеччини в аспекті запровадження інституту медіації, Ж. Мандриченко приходиться до висновку про те, що «КК ФРН не містить поняття «кримінальної відповідальності» та «кримінального покарання» і не розмежує їх. За КК ФРН звільнення від покарання допускається як при повному, так і при частковому відшкодуванні завданої шкоди. Звільнення від покарання є правом, а не обов'язком суду [4, с. 377].

Слід зазначити, що детальна регламентація розмежування кримінальних проступків та кримінального злочину є суттєвою перевагою законодавства ФРН, що робить його дуже ефективним та може бути прикладом для України. Також є важливою всебічна регламентація доцільності входу у спрощене кримінальне провадження та виходу від нього в разі потреби.

Багато сучасних дослідників визначають відсутність у законодавстві України норм, котрі регулюють спрощене кримінальне провадження, що може бути здійснене щодо кримінальних проступків. Такі прогалини свідчать про недосконалість сучасного законодавства України, порушення балансу між матеріальним і процесуальним правом. Вбачаємо проблемним і таким, що потребує нагального вирішення, питання щодо реформування структури чинного Кримінального кодексу України (наприклад, виділення окремої глави присвяченої проступкам) або створення нового/додаткового Закону України про кримінальну відповідальність, направленою на закріплення норм матеріального права з приводу інституту проступків тощо. Превалювання процесуального права над нормами матеріального права видається дещо аномальним: закріплення процесуального порядку реалізації такого, що не існує, інституту кримінального права. Такий стан справ можна розцінювати як прогалину, для подолання якої потрібно направити максимум зусиль як законодавця, так і наукової спільноти.

Відповідно до думки О. Лемяк, котра проаналізувала досвід континентальної правової сім'ї, провідну роль у якій відіграє Німеччина, узгоджувальні процедури, що застосовуються між прокурором та/або обвинуваченим, сприяють гуманізації та раціоналізації кримінального процесу, істотному спрощенню процедури кримінальних проваджень, зняттю надмірного навантаження на суди і правоохоронні органи, скороченню розриву в часі з моменту вчинення злочину та прийняття щодо нього остаточного рішення, співпраці підозрюваного чи/та обвинуваченого з правоохоронними органами, мінімізації бюджетних витрат на розкриття злочинів та судового провадження [5, с. 16].

Також важливою складовою частиною кримінального процесу як України, так і ФРН є можливість укладання угоди між підозрюваним/обвинуваченим та постраждалим. Це стосується

проваджень, відкритих за приватним обвинуваченням за правопорушення, що не становлять великої загрози для суспільства в цілому.

Висновки. Кримінальне процесуальне законодавство України та Німеччини містить низку схожих інститутів і процедур. Одним з них є можливість розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції у спрощеній формі. У Німеччині така процедура вже має давній досвід застосування, а з ухваленням нового Кримінального процесуального кодексу 2013 року плідно використовується і в Україні. Можна стверджувати про подібність цих процедур, а саме: спрощене провадження може здійснюватися у формі укладання угод, а також відносно кримінальних проступків. Угоди в кримінальному провадженні як в Німеччині, так і в Україні можуть бути укладені у двох видах: угода про визнання обвинувачення та угода про примирення. У ФРН і в Україні в затвердженні угод провідна роль відведена суду, що повинен перевірити, чи відповідають умови угоди інтересам держави та суспільства. Також важливим є можливість виходу зі спрощеного провадження, якщо це є доцільним з точки зору суду.

Разом із тим найбільш важливою відмінністю між законодавствами ФРН та України є прогалина в Кримінальному процесуальному законі нашої держави стосовно кримінальних проступків. У цьому аспекті досвід Німеччини є вельми корисним для України та може плідно використовуватися на сучасному етапі реформування правової системи нашої держави, що прагне зробити кримінальний процес більш гуманним та орієнтованим на європейські стандарти в цій сфері.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 15 квітня 2015 року : Офіц. текст. – К. : Аперта, 2015. – 288 с.
2. Власова Г.П. Спрощення кримінального судочинства України: історія, теорія, практика: [монографія] / Г.П. Власова. – Ірпінь : Видавництво Національного університету ДПС України, 2014. – 424 с.
3. Уголовно-процесуальний кодекс ФРГ. Научно-практический комментарий. – Потсдам, 2012. – 385 с.
4. Мандриченко Ж.В. Звільнення від кримінальної відповідальності в зв'язку з примиренням винного з потерпілим : [монографія] / Ж.В. Мандриченко. – О. : Фенікс, 2009. – 228 с.
5. Лесяк О.А. Угода про визнання винуватості в Кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О.А. Лесяк – К., 2015. – 22 с.

Анотація

Великодний Д. В. Спрощені провадження в першій судовій інстанції в кримінальному процесі України та Німеччини: порівняльний аналіз. – Стаття.

Кримінальне процесуальне законодавство України та Німеччини містить низку схожих інститутів і процедур. Одним з них є можливість розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції у спрощеній формі. Серед найбільш важливих відмінностей між законодавством ФРН та України зазначимо прогалину в кримінальному процесуальному законі нашої держави стосовно кримінальних проступків. У цьому аспекті досвід Німеччини є вельми корисним для України та може плідно використовуватися на сучасному етапі реформування правової системи нашої держави.

Ключові слова: суд першої інстанції, кримінальний процес, законодавство України та Німеччини, кримінальний проступок, угода про визнання винуватості, угода про примирення.

Аннотация

Великодний В. Д. Упрощенное производство в первой судебной инстанции в криминальном процессе Украины и Германии: сравнительный анализ. – Статья.

Криминальное процессуальное законодательство Украины и Германии содержит ряд похожих институтов и процедур. Одной из них является возможность рассмотрения криминального производства в суде первой инстанции в упрощенной форме. Среди наиболее важных отличий между законодательством ФРГ и Украины отметим пробел в криминальном процессе нашего государства относительно криминальных проступков. В этом аспекте опыт является очень полезным для Украины и может быть плодотворно использован на современном этапе реформирования правовой системы нашего государства.

Ключевые слова: Суд первой инстанции, криминальный процесс, законодательство Украины и Германии, криминальный проступок, соглашение о признании вины, соглашение о примирении.

Summary

Velykodnyy D. V. Simplified procedures in the court of first appearance in criminal process of Ukraine and Germany: comparative analysis. – Article.

Criminal procedural legislation of Ukraine and Germany contains a variety of similar institutions and procedures. One of them is an opportunity to consider criminal proceeding in the court of first appearance in the context of the simplified procedure. One of the most important differences between the legislations of the Federal Republic of Germany and Ukraine is a gap in the Criminal Procedural Law of our state concerning the criminal infractions. In this respect, the experience of Germany is highly beneficial for Ukraine and can be effectively used at the modern stage of reforming legal framework of our country.

Key words: court of first appearance, criminal procedure, legislations of Ukraine and Germany, criminal infraction, plea agreement, settlement agreement and release.